

УДК 823038302Вороний
DOI <https://doi.org/10.32838/2710-4656/2022.4.2/12>

Колкутіна В. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»

СЕМАНТИЧНИЙ КОД ЗБІРОК МИКОЛИ ВОРОНОГО

У статті досліджується семантичний код « Краси » у збірці М. Вороного « За брамою раю » в контексті його естетико-модерністичних уподобань.

З'ясовано, що ідеал Краси – естетичний ідеал, семантичний код, що фіксує уявлення людини про закономірне, прогресивне, доречне, гармонійне в стосунках з суспільством, природою чи іншими людьми. Цей складний неоднозначний ідеал у М. Вороного опoетизований і перетворюється у вічний пошук історично-закономірного еталону прекрасного, який включає гаму іноді суперечливих категорій.

Акцентовано на тому, що на відміну від західноєвропейських та російських символістичних орієнтирів і понять, які Красу уявляли у різних іпостасях, М. Вороний свій недосяжний ідеал Краси продовжував шукати завжди. Це було неодмінною художньою потребою поета, це сягає у внутрішній дуже суперечливий світ художника. Поняття Краси – духовний абсолют, промовистий семантичний код, що єднає М. Вороного з класиками світової літератури, і разом з тим виділяє його з-посеред інших.

Доведено, що у циклі « За брамою раю » автор створив низку різноманітних тлумачень головних понять, які використані у композиційно-структурному комплексі його творів. Семантичний код Краси трансформується, модифікується у нестандартне різноманітне трактування: від гімну щасливого кохання (« На скелі »), до кохання-хвилі (« Хвиля »), до полісемантичної інтерпретації душі-палімпсесту; від образу коханої (« Палімпсест »), подібної до небесної краси (« На озері »), до образу надії (« Нехай і так »), що являє той образ божества (« Fiait!.. »), який водночас постає образом пречистим, сповненим мрією і сіянням (« Finale »). Дійсно, внутрішній світ почуттів, мінливість настрою, тонка гра емоцій, що реалізується у постійній зміні ритму, строфіки, рими, складні імітації народної пісні і плачу, глибокий ліризм, витончена образність привернули увагу поета і реалізувалися у семантичному кодові Краси.

Ключові слова: семантичний код, Микола Вороний, краса, полісемантичність, естетичний ідеал.

Постановка проблеми. Серед багатоголосся літературних напрямків течій і явищ кінця ХІХ – початку ХХ ст. особливо виділяється витончений, спостережливий поет, блискучий публіцист, театральний діяч і критик та перекладач – М. Вороний. Його життєвий і творчий шлях відбирає всю складність долі митця з суперечливими поглядами на мистецтво в цілому, на театр, літературу, поезію. Природне тяжіння М. Вороного до нового, часта зміна настроїв та захоплення часом гамувала його яскраву індивідуальність, а складана історична епоха, в яку він жив і творив, пояснювала неминучу (для нього) нечіткість та неорганізованість внутрішнього світу і була одним з першоджерел виникнення головних аспектів поетики.

Літературно-історична панорама кінця ХІХ – початку ХХ ст. з її тяжінням до символу, до калейдоскопічних обставин, які в загальному обсязі народили за визначенням академіка О.І. Білецького « глуху, але багату на нові зародки добу в історії російського й українського письменства »

[1, с. 159], сформували і дивовижний невичерпний світ автора-деміурга, в якому бажання вивести українську літературу із « гопачно-селянського » стану базувалося на всебічному переосмисленні світового символізму. Будучи поетом-деміургом, модерністом, М. Вороний-митець виступив носієм усієї сукупності понять, смислів, духовних цінностей, котрі акумулювалися в його поезії у сталі образи – промовисті архетипні семантичні коди, що реалізуються через символи: « Переходячи в символ, образ стає « прозорим »; значення його « просвічує » крізь нього, наповнюючи його смисловою глибиною » [3, с. 89].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Творчість поета була у колі уваги багатьох дослідників, серед яких Г. Вервес, М. Зеров, А. Шамрай, О. Білецький, В. Коряк, Я. Савченко, М. Суліма та інші науковці. Вони намагались розкрити невичерпне багатство українського поетичного слова автора, багатогранність та музикальність збірок. Проте немає цілісного дослідження

змістовно-інформаційного поля символу-коду в художній тканині поетичних збірок поета, тоді як «символи акумулюють у собі відомості загальнокультурного характеру, розширюють концептуальний простір тексту за рахунок внесення певної додаткової інформації, створення асоціативно-змістових ланцюгів, мають філософську наповненість...» [2, с. 74].

Постановка завдання. Метою нашої студії є дослідження семантичного коду «краси» у збірці М. Вороного «За брамою раю» в контексті його естетико-модерністичних уподобань.

Виклад основного матеріалу. Твори М. Вороного відбивають його естетичні погляди, а вірші, сповнені смаку, виражають його вподобання, переживання, своєрідне сприйняття дійсності. Все це виливається в поезії-цикли. На нашу думку, ідеал Краси – естетичний ідеал, семантичний код, що фіксує уявлення людини про закономірне, прогресивне, доречне, гармонійне в стосунках з суспільством, природою чи іншими людьми. Цей складний неоднозначний ідеал у М. Вороного опоетизований і перетворюється у вічний пошук історично-закономірного еталону прекрасного, який включає гаму іноді суперечливих категорій.

На відміну від західноєвропейських символістичних орієнтирів і понять, які Красу уявляли у різних іпостасях, М. Вороний свій недосяжний ідеал Краси продовжував шукати завжди. Це було неодмінною художньою потребою поета, бо сягає у внутрішній дуже суперечливий світ художника. Поняття Краси – духовний абсолютизм, семантичний код, що єднає М. Вороного з класиками світової літератури, і разом з тим виділяє його з-посеред інших.

Почуття прекрасного значною мірою культивується поетом. Загальноприйнятий ідеал людини як гармонійне поєднання духовної та фізичної краси не задовольняє М. Вороного. «В його поезії знаходять відгуки космічні з'явища і глибока філософська думка, і події всесвітньої історії, і соціальні конфлікти, і сили природи – все, чому властивий елемент краси» [8, с. 5]. Таким чином, поняття Краси М. Вороного дещо змінює класичне уявлення про прекрасне, надає йому символічного відтінку (якщо враховувати всю творчу спадщину поета).

Отже, естетична спрямованість циклу «За брамою раю» М. Вороного функціонує на основі динамічного відокремлення її головних семантичних кодів – краси, яка представлена як зображення мінорного емоційно-експресивного стану. Цикл характеризує і підкреслює ліричність, образність, асоціативно-художню наповненість віршів.

Вірші М. Вороного у циклі «За брамою раю» фіксують чуттєве сприйняття дійсності, в них ліричний герой змальовує безліч переживань. Адже в цьому основному мотиві творчості поета можна знайти опис невірніваженості емоційного стану ліричного героя: спочатку він має веселий оптимістичний погляд на життя, а потім поступово піднесений настрій змінюється сентиментальним, далі – песимістичним, занепадницьким, тужливим.

Так, «На скелі», «Хвиля» – вірші, в яких передається внутрішній стан ліричного героя: «душа співає гімн щасливому кохання» [4, с. 120], природа – ясне сонячне проміння, що спадає золотим дощем, «синє море» [4, с. 120], «ясне сонце» [4, с. 120]), небо чисте та ясне «усміхається весною» [4, с. 120], «в серці любе почування пишним цвітом розцвітає» [4, с. 120].

Плескіт синього моря, «ізмурдна, блискуча хвиля» [4, с. 120] уособлюють розкривають семантичний код краси, тому за допомогою опису природних явищ у вірші формується чуттєвий настрій ліричного героя – як хвиля, яка «котиться, грає, співаючи пісню дзвінку», так і його внутрішній всесвіт перебуває у радісному стані, коли «хвиля» неначе «кохання у серці, в його тайнику» [4, с. 120], вирає, «сміючись до сонця» [4, с. 120], радіючи життю. Символ – це «ядро концептуального поля твору, навколо нього функціонують інші імпліцитні категорії, а саме вертикальний контекст і підтекст» [2, с. 74].

Дослідник Ф. Кислий підкреслював: «Цикл «За брамою раю» – зразок витонченої майстерності. Тут поет умів «переплавити» слово в музику, вправно вводив риму – асонанс, внутрішні, дієслівні рими, різні форми строфи. Все тут – музика» [6, с. 53].

Цикл М. Вороного «За брамою раю» насичений семантико-символічними кодами, в яких домінує тема кохання – зрадженого і нещасливого почуття. Дійсно, внутрішній світ почуттів, мінливість настрою, тонка гра емоцій, що реалізується у постійній зміні ритму, строфіки, рими, складні імітації народної пісні і плачу, глибокий ліризм, витончена образність привернули увагу М. Вороного, тому цикл «За брамою раю» він розпочинає з «Присвяти», де згадується зів'яле листя, яке асоціюється у поета з самотністю, скорботою, «співом без надій» [4, с. 120]. Спосіб пізнаваності світу суб'єктом структурно закріплений: внутрішній світ ліричного героя М. Вороного вбирає найрізноманітніші душевні вагання, тому ці почуття в циклі «За брамою раю» надзвичайно експресивні.

Осібнo стоїть вірш «Скрипонька». «У стиканні невідлнчнх пут» [4, с. 127], крадькома, «снуться» [4, с. 127] ліричний герой серед хлюпотіння дощу, крізь туман. Є і важлива семантико-символічна деталь: «світло гасне і знов миготить» [4, с. 127] – перегукування із старезним містом, яке все знищує. Але М. Вороний розширив тему, він показав причини невиразного «миготіння»: соціальне та духовне пригнічення – «бо я раб і ганебно хилось у ярмі» [4, с. 127].

У вірші «Скрипонька» йдеться про соціальний зріз проблеми – про духовний стан мешканців старого міста, поет прагне передати через настрої ліричного героя, який ніби то прислухаючись до звуків скрипоньки, хоче зрозуміти у звуках власний всесвіт. Спів, який він чує, схожий на жалісний звук, що «іскоркам, блискавкам, огненими стрілоньками, блискає, тремтить» [4, с. 128]. Цими останніми метафорами М. Вороний створює незвичайне звукове та просторове зіткнення, завдяки чому чується «розкішна, люба мова, що в кольорах пишних квітів, у промінні самоцвітів сяючи, бринить?» [4, с. 128]. Третя частина вірша сповнена музичних асоціацій, які народжують враження музичного твору, де головне скрипка.

Вірш «Скрипонька» – типовий зразок вишуканості, багатості, невичерпної можливості українського поетичного слова, вдалий синтез звукових асоціацій і художньо-змістовного контексту, який вирішується крізь призму неоднотипної архітекτονіки твору та формує цілий спектр семантико-символічних асоціацій та кодів.

Музика, звуки скрипоньки – елемент асоціативно-звукового забарвлення – різні: то «вони в душу вливаються, ніжно лоскочуться», то звук «чайкою скиглить, безтямно ридаючи», то «мов над життям, переповненим мукою, грозить прокльонами, стогне розпукою», то ліричний герой відчуває «крик божевільного» [4, с. 128].

Кожну мелодію скрипки автор супроводжує своїми душевними враженнями, споминами, сподіваннями. Іноді перед читачем постають мотиви «срібного жалю», що розсипається «слізьми-кришталями», іноді ліричний герой у скрипковій музиці відчуває, що «хтось на могилі голосить, серцем зневаженим, тяжко ображеним, вже не благає, не просить» [4, с. 129].

Вірш «Скрипонька» – один із провідних циклу. М. Вороний довів, що може існувати тісна змістовна взаємодія, синтез між різними музами мистецтва, коли музичні можливості вірша прекрасно реалізуються технічно, а ідейно-художній комп-

лекс твору відповідає найкращим зразкам світової літератури.

Отже, на прикладі поезії «Скрипонька» можна простежити одну з ознак символізму початку ХХ століття, коли внутрішній стан ліричного героя, музична композиція скрипоньки, реалізовані у семантико-символічні слова-коди, ніби передчувають (у малюнку поета) подальший розвиток історичної дійсності.

Семантичний код краси, який у циклі перетворюється в ідеал кохання, найбільш відчувається у вірші М. Вороного «Чорне доміно». Автор намагається знайти у зовнішньому та внутрішньому стані душі Незабутньої втілення своєї мрії, власний ідеал краси: Але що ж це? Мов промінь з-під маски, з очей Впав і постають осяяв незнану... Я пізнав, я пізнав ту округлість плечей, Ту збавливість розкішного стану І я весь затремтів і поблід... Це вона Моя мрія, і щастя, і згуба...» [4, с. 127].

Співвідношення між архітектонічною побудовою і композиційними колізіями сюжету наближаються до синтезу найтонших і достатньо поширених на початку ХХ століття ідей філософського світорозуміння, що мають загальнолюдський характер, а використання карнавальності, маскарадності, функціонально здійснює структурну наповненість твору. Подібну спробу щодо практичного використання забутих традицій здійснив М. Вороний у вірші «Чорне доміно». У постійному танку людського життя «виринають і знову зникають» [4, с. 126] пари, «наче хвилі морські випливають» [4, с. 126]. Серед багатьох масок – «арлекін, королева, циганка і паж, капудин і метелик моторний» [4, с. 126] та інші розмальовані різними кольорами персонажі: «кольор білий, малиновий, чорний» [4, с. 126].

Естетичні можливості вірша «Чорне доміно» невичерпні. Завдяки сугестивному поєднанню музичних ефектів та художнього слова у поезії перших рядків з'являється враження бурхливого маскараду, у потоці якого «очі сяють, обличчя палають» [4, с. 128]; така блискавична дія, швидкий темп вірша не тільки підкреслюють карнавальність, а й створюють гротескність різнопланових образів твору.

Отже, категорія краси, прекрасного, яку намагається знайти і зрозуміти М. Вороний (і його ліричний герой), лежать в основі естетичної діяльності, що характеризується гармонією стосунків людини з навколишністю, яка в циклі «Забрамою раю» пов'язана з трагізмом – мукою, відразою, зрадою, глибокою душевною травмою.

Художня спрямованість поета ширша, звичайно, за естетичну діяльність ліричного героя, не обмежується, а змінюється, реалізується в сподіваннях та думках ліричного героя. Образна система, з точки зору побудови єдиноциклічної моделі, у даному вірші створена для забезпечення динамічного відображення стану ліричного героя, тому краса базується на ґрунті страждання, сподівання, безнадійності, почуття мари та краси у циклі збігається; народжується образ прекрасної Незабутньої. Але, у вірші «Чорне доміно», можна стверджувати, Вона у поета представлена то реально – і тоді це Незабутня (якій присвячено «Твої уста», «Ти не любиш мене...», «Чи пам'ятаєш?», «Нічого!..», «Зрада» та ін.); то як прекрасна Незнайомка, ідеал краси, кохання, віри, і тоді читач знаходить її у віршах «Чорне доміно», «Скрипонька», «Fiait!..».

Не можна не погодитися із С. Черкасенком, коли, розглядаючи цикл «За брамою раю», він наголошував: «В сій суперечності божественного й людського в коханні і криється джерело страждань поета, що або кидає його од найвищого щастя в безодню розлуки й зневір'я («За брамою раю»), або примушує саркастично сміятись, як його волохатий сатир над сердешною, засмученою німфою» [8, с. 11].

Ця двоїстість трактування поняття краси у циклі «За брамою раю» має модерно-культурологічний характер: хаотичний естетичний процес, який перевертав у цей час усі традиційні уявлення про українську літературу, про складне рішення проблеми краси відчувається в одному із провідних віршів усієї творчості поета «Fiait!..», де М. Вороним був описаний індивідуально-психологічний тип чуттєвості (це є підсвідомою надбудовою цього твору). (Оригінально, цілісно, змістовно, на нашу думку, розв'язує цю проблему Т. Гундорова. [5, с. 32-33]).

Синкретичне поєднання реального та ірреального передчуття в пошуку ідеалу краси, яка символізує духовну першооснову кредо М. Вороного, розширює, розвиває різні мистецтвознавчі канони. Вони у поета завдяки естетичному утопізму, ілюзіонізму і схильності до галюцинацій переходять до психологічного способу пізнання дійсності.

«Хай буде!» – оптимістичний заклик для всієї творчої думки поета: у своєму вірші він наголосив, що цей заклик властивий і молитві-надії, і «образу мого божества» [4, с. 130], і в останньому

зусиллі «воскресити мерця» [4, с. 130], і в декадентському естетизмі, яким пройнятий увесь цикл. У хвилини поетової самотності (які вже не заважають йому, не пригнічують, а є «хвилинами святого спокою» [4, с. 129]), чується спів пречистих херувимів, що «зітхають в сльозах» [4, с. 129]. Поет уподоблюється їм, вважає їх своїм братом «чистим, прозорим, крилатим, з душею, як арфа чутка» [4, с. 129]. Як бачимо, вірш витриманий за символістською традицією: у ірреальній часово-просторовій площині, де простір і час співвідносяться однаково, коли ліричний герой ототожнюється із пречистими херувимами, а поет в єдину мить «святого єства» милується портретом своєї коханої, намагається «силою чуда воскресити мерця» [4, с. 130]. В даному випадку образ-символ краси набуває багатозначності: це зовнішньо образ коханої, а на підсвідомому рівні це той ідеал краси і віри, який не намагається знайти, але вже знайшов ліричний герой, незважаючи на попередню самотність і страждання.

Висновки і пропозиції. «Я естет і не хочу бруднити своє естество: що зробив, від того не відмовлюся», – згадував поет у своїх останніх зустрічах з П. Андрієвським. «Pour l'amour de la beauté» – заради краси, яка у поета змальовується по-різному, створює М. Вороний свої твори. Дійсно, у автора є яскраві філософські образи-роздуми, є і своєрідне трактування вчення, насамперед, А. Шопенгауера. Але саме краса, через кваліть, упадництво і розпач є різноманітною, універсальною: вона була необхідна поетові для того, щоб в модерністичному дусі зобразити перш за все власний внутрішній стан, складні емоції, неоднорічну колізію власної душі (а вже потім переживання ліричного героя).

Таким чином, у циклі «За брамою раю», на нашу думку, автор створив низку різноманітних тлумачень головних понять, які використані у композиційно-структурному комплексі його творів. Як бачимо, особливо виділяється семантичний код краси, котрий трансформується, модифікується у нестандартне різноманітне трактування: від гімну щасливого кохання («На скелі»), до кохання-хвилі («Хвиля»), до полісемантичного трактування душі-палімпсесту, з образом коханої («Палімпсест»), подібним до небесної краси («На озері»), і завдяки надії («Нехай і так») являє той образ божества («Fiait!..»), що водночас постає образом пречистим, сповненим мрією і сінням («Finale»).

Список літератури:

1. Білецький О. Микола Вороний. *Червоний Шлях*. 1929. № 1. С. 162–169.
2. Васейко Ю. Природа взаємодії інформації вертикального контексту і підтексту художнього твору. *Семантика мови і тексту* : матеріали XI Міжнародної наукової конференції 26–28 вересня 2012 р. Івано-Франківськ, 2012. С. 73–75.
3. Волковецька Н.В. Земля як символ в романах Оксани Забужко «Музей покинутих секретів, Ірен Роздобуцько «Я знаю, що ти знаєш, що я знаю» і Джонатана Фойера «Все освітлено». *Семантика мови і тексту* : матеріали XI Міжнародної наукової конференції 26–28 вересня 2012 р. Івано-Франківськ, 2012. С. 89–92.
4. Вороний М. Поезії. Переклади. Критика. Публіцистика. Київ : Наукова думка, 1996. 698 с.
5. Гундорова Т. “Fiait!..” Миколи Вороного. *Слово і час*. 1994. № 7. С. 32–33.
6. Кислий Ф. Микола Вороний. *Дніпрова хвиля*. Київ : Освіта, 1991. С. 524–529.
7. Переломова О. С. Лінгвокультурні коди інтертекстуальності українського художнього дискурсу: діярохронічний аспект. Суми : Вид-во СумДУ, 2008. 208 с.
8. Черкасенко С. Микола Вороний. В сьайві мрій. Одеса, 1913. 11 с.

Kolkutina V. V. SEMANTIC CODE OF THE COLLECTION OF MYKOLA VORONOI

The article examines the semantic code of beauty of M. Voronoi's collection "Beyond the Gate of Paradise" in the context of his aesthetic and modernist preferences.

It was found that the ideal of Beauty is an aesthetic ideal, a semantic code that fixes a person's idea of a regular, progressive, appropriate, harmonious relationship with society, nature or other people. In M. Voronoi, this complex and ambiguous ideal is poeticized and turns into an eternal search for a historically regular standard of beauty, which includes a range of sometimes contradictory categories.

Emphasis is placed on the fact that unlike the Western European and Russian symbolic landmarks and concepts that imagined Beauty in various guises, M. Voronoi always continued to search for his unattainable ideal of Beauty. This was an indispensable artistic need of the poet, it reaches into the inner very contradictory world of the artist. The concept of Beauty is a spiritual absolute, an eloquent semantic code that connects M. Voronoi with the classics of Ukrainian and Russian literature, and at the same time distinguishes him from the rest.

It is proved that in the series "Behind the Gate of Paradise" the author created a number of different interpretations of the main concepts, which are used in the compositional and structural complex of his works. The semantic code of beauty is transformed, modified into a non-standard, diverse interpretation: from the hymn of happy love ("On the Rock"), to love-wave ("The Wave"), to the polysemantic interpretation of the soul-palimpsest; from the image of the beloved ("Palimpsest"), similar to the heavenly beauty ("On the lake"), to the image of hope ("Let it be so"), which represents the image of the deity ("Fiait!.."), which at the same time appears as an image of pure, full of dreams and radiance ("Finale"). Indeed, the inner world of feelings, changeable mood, subtle play of emotions, which is realized in a constant change of rhythm, stanzas, rhymes, complex imitations of folk songs and cries, deep lyricism, sophisticated imagery attracted the attention of the poet and were realized in the semantic code of beauty.

Key words: *semantic code, Mykola Voronoi, beauty, polysemanticity, aesthetic ideal.*